

«Υπάρχουν τα Χρήματα»; Όψεις της Παραγωγής και Κατανομής Εισοδήματος στην Ελληνική Οικονομία

Θεόδωρος Μαριόλης

Αν. Καθηγητής Πολιτικής Οικονομίας, Τμήμα Δημόσιας Διοίκησης, Πάντειο Πανεπιστήμιο, E-mail: mariolis@hotmail.gr

Κείμενο εισήγησης στη διεθνή διάσκεψη «Ανατροπή του μνημονίου! Αριστερή εναλλακτική λύση και σοσιαλιστική προοπτική», την οποία οργάνωσε το «Αριστερό Βήμα Διαλόγου και Κοινής Δράσης» και η «Πρωτοβουλία Καλλιτεχνών» στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, 15 και 16 Οκτωβρίου 2010. Οι υποσημειώσεις δηλώνονται με [.], και δίνονται στο τέλος του κειμένου.

1. Εισαγωγή

Εάν δεχθούμε ότι οι λέξεις-κλειδιά της διάσκεψης είναι: «Μνημόνιο», «Χρέος» και «Σοσιαλιστική Προοπτική», τότε θα ήθελα να διευκρινίσω εξαρχής ότι, κατά την άποψή μου, όσον αφορά στη «Σοσιαλιστική Προοπτική», περισσότερο αρμόδια είναι μάλλον η «Σοσιαλιστική Διεθνής», ενώ όσον αφορά στο «Μνημόνιο» και στο «Χρέος», τα θεωρώ επιφαινόμενα. Έτσι, θα ήθελα να εμμείνω σε άλλα ζητήματα, και συγκεκριμένα σε όψεις της παραγωγής και κατανομής εισοδήματος στην ελληνική οικονομία, από την ανάλυση των οποίων εξάγονται συμπεράσματα για το «Χρέος» και το «Μνημόνιο».

Το Δεκέμβριο του 1919, υπό το φως των πρωτόγνωρων κοινωνικοοικονομικών προβλημάτων που αντιμετωπίζει η επανάσταση στη Ρωσία, ο Pyotr Alexeyevich Kropotkin, στον επίλογο της ρωσικής έκδοσης του βιβλίου του Λόγια ενός Εξεγερμένου (πρώτη γαλλική έκδοση, 1885), εμβαθύνει σε παλαιότερες αναλύσεις του και τονίζει, μεταξύ άλλων, τα εξής: «Το πιο σπουδαίο συμπέρασμά μου, όμως, είναι το ακόλουθο: είμαστε πολύ λιγότερο πλούσιοι απ' όσο πιστεύουμε όταν, περνώντας απ' τους δρόμους των μεγάλων μας πόλεων, βλέπουμε τα πολυτελή μέγαρα των πλουσίων και τα λαμπρά τους αμάξια, την πολυτέλεια στις βιτρίνες, τα μεγάλα καταστήματα και τα καλοντυμένα πλήθη των περιπατητών. Η Αγγλία είναι η πλουσιότερη χώρα του κόσμου. Αν όμως προσθέταμε όλα όσα παίρνει απ' τους αγρούς, τα ανθρακωρυχεία, τις βιομηχανίες, τα δάνεια που δίνει στο εξωτερικό και το εξωτερικό εμπόριο, κι αν διαιρούσαμε αυτό το άθροισμα με το σύνολο των κατοίκων (που θα έπαιρναν ίσα μερίδια), το αποτέλεσμα θα ήταν μόνο ένα ρούβλι κατά ημέρα και κατά κεφαλή, και σε καμία περίπτωση πάνω από δύο σελίνια. Όσο για τη Ρωσία, μόλις που θα φθάναμε στα πενήντα κόπεκς κατά ημέρα και κατά κεφαλή.[1] ... Κοντολογίς, η βιομηχανική Αγγλία ζει, με τα ασήμαντα αποθέματά της, σχεδόν «μεροδούλι-μεροφάι». Και η Αγγλία δεν είναι η μόνη χώρα που ζει έτσι. Όλοι οι λαοί, στις τωρινές συνθήκες της

καπιταλιστικής οικονομίας, ζουν με τον ίδιο τρόπο. ... Έτσι, η μελέτη της πραγματικής ζωής των λαών μας οδηγεί αναγκαστικά στο συμπέρασμα ότι όλοι οι λαοί πρέπει να πασχίσουν για να συμβάλλουν στην ανάπτυξη της χώρας τους, και να βελτιώσουν τη γεωργία, απ' τη μία μεριά, με την εντατική καλλιέργεια της γης, και την κατασκευαστική βιομηχανία, από την άλλη. Αυτός ο προσανατολισμός θα μας εγγυηθεί την πρόοδο και την επιτυχία μετά την απελευθέρωση της εργασίας από το ζυγό του κεφαλαίου. Δεν μπορεί να υπάρχουν λαοί προορισμένοι να υπηρετούν άλλους λαούς!» (Κροπότκιν, χ.χ., σσ. 70-73).

Δεν είμαι σε θέση να γνωρίζω την ορθότητα αυτών των εκτιμήσεων, που έγιναν πριν από έναν αιώνα, αλλά στην τρέχουσα συγκυρία είναι περισσότερο σκόπιμο να γίνουν ορισμένες, ομόλογες εκτιμήσεις για την ελληνική και τη γερμανική οικονομία. Συγκεκριμένα, στα ακόλουθα θα δώσω ορισμένες εκτιμήσεις βασιζόμενος στους Συμμετρικούς Πίνακες Εισροών-Εκροών (SIOT) αυτών των οικονομιών, για το έτος 2005 (που είναι και οι πιο πρόσφατοι από τους διαθέσιμους). Πριν από λίγο καιρό, δηλ. τον Μάιο του 2010, κοινοποιήσαμε, μαζί με τον Γιώργο Σώκλη και την Ελένη Γκρόζα, συναφείς, αλλά πολύ πιο αναλυτικές εκτιμήσεις μας, οι οποίες έγιναν στη βάση των Πινάκων του 1997 και 1998, και συγκρίναμε τα αποτελέσματα με αυτά που αντλήσαμε από τους αντίστοιχους Πίνακες της Γερμανίας, της Ισπανίας και της Φινλανδίας (βλ. Mariolis *et al.*, 2010).[2]

Καίτοι όλες αυτές οι εκτιμήσεις είναι αρκετά αποκαλυπτικές για την παραγωγή και κατανομή του εισοδήματος στην ελληνική οικονομία, καθώς επίσης και για τη θέση της στον ευρωπαϊκό καταμερισμό εργασίας, στα ακόλουθα θα αναφερθώ μόνον, χάρη συντομίας, σε αυτές για το έτος 2005.

2. Ορισμένα Χαρακτηριστικά της Ελληνικής και της Γερμανικής Οικονομίας

Από την επεξεργασία των Πινάκων του 2005 διαπιστώνουμε τα ακόλουθα:

(X1). Ο λόγος των συνολικών ακαθάριστων (προ φόρων-επιδοτήσεων) κερδών προς τους συνολικούς μισθούς ισούται με 134%. Στη Γερμανία ισούται με 54% και, άρα, στην Ελλάδα είναι υπερδιπλάσιος. Ως γνωστόν, αυτός ο λόγος αποτελεί δείκτη του μαρξικού «ποσοστού εκμετάλλευσης της εργασιακής δύναμης», και είναι τόσο υψηλότερος όσο είναι (i) υψηλότερη η μέση παραγωγικότητα της εργασίας, και (ii) μικρότερος ο μέσος μισθός ανά εργαζόμενο.

(X2). Η μέση παραγωγικότητα της εργασίας στη Γερμανία είναι 1.24 φορές υψηλότερη από αυτήν της Ελλάδας, ενώ ο μέσος μισθός ανά εργαζόμενο είναι σχεδόν διπλάσιος, δηλ. 1.88 φορές υψηλότερος (συγκεκριμένα, στη Γερμανία είναι 2427 ευρώ ανά μήνα και στην Ελλάδα είναι 1290 ευρώ ανά μήνα).[3]

Συνεπώς, το «ποσοστό εκμετάλλευσης» στην Ελλάδα δεν είναι υπερδιπλάσιο επειδή η μέση παραγωγικότητα είναι υψηλή, αλλά επειδή ο μέσος μισθός είναι χαμηλός. Εάν στη Γερμανία ίσχυε ο μέσος ελληνικός μισθός, τότε το «ποσοστό εκμετάλλευσης» θα ήταν 190%.

(X3). Στη Γερμανία, το μερίδιο των μισθών στο καθαρό προϊόν, το οποίο ισούται με το λόγο του μέσου μισθού ανά εργαζόμενο προς την παραγωγικότητα της εργασίας (γνωστό και ως «κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος»), είναι περίπου 1.5 φορές υψηλότερο από αυτό της Ελλάδας, δηλ. 65% έναντι 43%.

(X4). Στην Ελλάδα, οι συνολικοί μισθοί αποτελούν το 50% των καταναλωτικών δαπανών του συνόλου των νοικοκυριών. Στη Γερμανία αποτελούν, περίπου, το 100% και, άρα, τα ακαθάριστα κέρδη είναι περίπου ίσα με το άθροισμα των κρατικών καταναλωτικών δαπανών, των καθαρών επενδύσεων και των καθαρών εξαγωγών (εξαγωγές μείον εισαγωγές). Συνεπώς, σε αντίθεση με τη Γερμανία, στην Ελλάδα το ήμισυ της ιδιωτικής κατανάλωσης δεν προέρχεται από τους μισθούς, και θα πρέπει να προέρχεται κυρίως από τα κέρδη παρά από τις μεταβιβαστικές πληρωμές του δημοσίου για κοινωνική ασφάλιση και πρόνοια (αλλά απαιτείται πρόσθετη έρευνα για να διαπιστωθεί αυτό). Τέλος, στην Ελλάδα οι κρατικές καταναλωτικές δαπάνες αποτελούν το 20% του συνόλου των καταναλωτικών δαπανών (και το 21% του καθαρού προϊόντος), ενώ στη Γερμανία αποτελούν το 26% (και το 24% του καθαρού προϊόντος).[4]

Δεδομένων αυτών των τεσσάρων χαρακτηριστικών μπορούμε να αντλήσουμε τρία βασικά συμπεράσματα για την ελληνική οικονομία:

(Σ1). Η κατανομή του εισοδήματος είναι έντονα υπέρ των κερδών και, άρα, εις βάρος των μισθών. Με αυτό δεν εννοώ, βέβαια, ότι υπάρχει «ανισοκατανομή» (έννοια που στερείται, κατά την άποψή μου, νοήματος), αλλά ότι το «ποσοστό εκμετάλλευσης» είναι σημαντικά υψηλότερο σε σχέση με τη Γερμανία (τα στοιχεία του 1997-1998, στα οποία αναφέρθηκα στην αρχή του παρόντος κειμένου, δείχνουν ότι αυτό ισχύει και σε σχέση με την Ισπανία και την Φινλανδία).

(Σ2). Η Ελλάδα δεν μπορεί να σταθεροποιήσει τη θέση της στο διεθνή ανταγωνισμό βάσει της παραγωγικότητάς της, επειδή είναι συγκριτικά χαμηλή. Και ούτε το μπορεί, φυσικά, βάσει νομισματικής, συναλλαγματικής, δημοσιονομικής ή εμπορικής πολιτικής, ακριβώς επειδή είναι ενταγμένη την ΕΕ. Συνεπώς, το επιχειρεί βάσει μονομερούς εισοδηματικής πολιτικής, δηλ. εις βάρος των μισθών. Ωστόσο, δεν το κατορθώνει, όπως δείχνουν τα εμπειρικά δεδομένα: σύμφωνα με την τελευταία Έκθεση της Τράπεζα της Ελλάδος για τη Νομισματική Πολιτική (βλ. Τράπεζα της Ελλάδος, 2010, σσ. 137-138), όλοι οι διαθέσιμοι δείκτες πραγματικής σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας

καταγράφουν, από το 1987-1988, συνεχή μείωση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας (εξαιρείται μόνον η περίοδος 1998-2000, όπου η υποτίμηση της δραχμής δεν έπαιξε ασήμαντο ρόλο στην αντιστροφή της τάσης, όπως εξάλλου είχε υποστηριχθεί ante factum στο Μαριόλης et al., 1996). Και στην ίδια ακριβώς κατάσταση με την Ελλάδα βρίσκονται η Σλοβακία, η Ισπανία και η Ιρλανδία. Να τονισθεί εδώ ότι, σε αντίθεση με ό,τι έχει υποστηριχθεί από ορισμένους, η Γερμανία δεν στηρίζει τη θέση της στο διεθνή ανταγωνισμό σε μειώσεις μισθών: ένα κλάσμα, εν προκειμένω ο λόγος του μέσου μισθού ανά εργαζόμενο προς την παραγωγικότητα της εργασίας, δηλ. το «κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος» (το οποίο αποτελεί, ιδίως σε μία ζώνη ενιαίου νομίσματος, σημαντικό δείκτη της διεθνούς ανταγωνιστικότητας), είναι δυνατόν να μειώνεται ακόμα κι όταν αυξάνονται και ο αριθμητής και ο παρανομαστής, αρκεί ο πρώτος να αυξάνεται ποσοστιαία λιγότερο από ό,τι αυξάνεται ο δεύτερος. Και, αυτό ακριβώς συνέβη, σύμφωνα με στοιχεία του ΟΟΣΑ, [5] στη Γερμανία κατά την περίοδο 2005-2008, όπου οι μισθοί ανά εργαζόμενο δεν μειώθηκαν σε καμία υποπερίοδο, ενώ το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος μειώθηκε σε ορισμένες υποπεριόδους. Εν κατακλείδι, η Ελλάδα επιχειρεί να στηριχθεί, κυρίως, στους χαμηλούς μισθούς, και δεν το κατορθώνει, ενώ η Γερμανία στηρίζεται, κυρίως, στην υψηλή παραγωγικότητά της, και το κατορθώνει. Τέλος, έχει επίσης υποστηριχθεί ότι τα ελλείμματα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών της ελληνικής οικονομίας εκφράζουν, τρόπον τινά, το δυναμισμό της. Είναι αδιαμφισβήτητο ότι εξωτερικό έλλειμμα δεν σημαίνει κατανάγκη χαμηλή ανταγωνιστικότητα: η διαχρονική εξέλιξη του εν λόγω ελλείμματος εξαρτάται από τους ρυθμούς μεγέθυνσης της ημεδαπής και της αλλοδαπής, τις αντίστοιχες ροπές προς εισαγωγές, τις αντίστοιχες συνθέσεις των ΑΕΠ, την πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία και, τέλος, την ελαστικότητα των εισαγωγών-εξαγωγών σε μεταβολές της πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας. Όλοι όσοι, όμως, επιμένουμε να θεωρούμε τα ελλείμματα του ελληνικού ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών ως το θεμελιώδες ζήτημα επικαλούμαστε, κυρίως, (i) τους προαναφερθέντες δείκτες πραγματικής σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας, και (ii) το γεγονός ότι η όποια ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας βασίζεται, όπως δείχνουν τα στοιχεία, σε τομείς που είναι προστατευμένοι από το διεθνή ανταγωνισμό ή/και χαμηλής έντασης κεφαλαίου και τεχνολογίας (εμπόριο, κατασκευές, αγροτικός τομέας και είδη τροφίμων, εκπαιδευτικές και υγειονομικές υπηρεσίες – βλ. Τράπεζα της Ελλάδος, 2010, σσ. 140-142, και εφημερίδα Νέα, 24-25/10/2009, σσ. 40-41). Έτσι, δεν προκαλεί καθόλου έκπληξη η εκτίμηση ορισμένων μελετητών (και του ΔΝΤ) ότι η συμπίεση του ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών (ως ποσοστού του ΑΕΠ) από τα σημερινά επίπεδα του 15% στο επίπεδο του 3.8%, το οποίο θεωρείται

(ή, καλύτερα, υποτίθεται) διατηρήσιμο, προαπαιτεί υποτίμηση σε πραγματικούς όρους της τάξης του 45%, η οποία, εφόσον υπάρχει ενιαίο νόμισμα και ελευθερία στην κίνηση των χρηματικών κεφαλαίων (άρα, τάση εξίσωσης του επιτοκίου), και εφόσον η οικονομία υστερεί σε παραγωγικότητα, μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνον με συμπίεση του μισθού ανά εργαζόμενο.

(Σ3). Οι καταναλωτικές δαπάνες του δημοσίου δεν είναι συγκριτικά υψηλές.

Τώρα, ας περάσουμε σε ορισμένους υποθετικούς (και στατικούς) υπολογισμούς. Ας υποθέσουμε, δηλαδή, ότι, σταθερών όλων των άλλων, το σύνολο των καθαρών κερδών της ελληνικής οικονομίας εθνικοποιείται και, εν συνεχεία, αναδιανέμεται προς κατανάλωση στο σύνολο του πληθυσμού ηλικίας 15 ετών και άνω (85.6% του συνολικού πληθυσμού ή 9.486.834 άτομα) υπό μορφή μηνιαίου εισοδήματος ίσου με τον ισχύοντα μέσο μηνιαίο μισθό, δηλ. 1290 ευρώ. Είναι εφικτό αυτό; Όχι, δεν είναι, υπό την έννοια ότι προϋποθέτει τη μείωση της κρατικής κατανάλωσης κατά 34% ή τη μείωση των καθαρών επενδύσεων κατά 78% ή την αύξηση του ελλείμματος του εξωτερικού ισοζυγίου κατά 43%. Στην τελευταία περίπτωση επιβαρύνεται το εξωτερικό έλλειμμα (και χρέος) κατά 11 δισ. ευρώ. Εάν η αναδιανομή συνοδεύεται από το μηδενισμό του εξωτερικού ελλείμματος, τότε δεν είναι εφικτή ακόμα κι αν μηδενισθεί η κρατική κατανάλωση ή καθίσταται εφικτή, εάν οι καθαρές επενδύσεις μειωθούν κατά 260%, δηλ. γίνουν σημαντικά αρνητικές, ή, αλλιώς, οι ακαθάριστες επενδύσεις μειωθούν κατά 98%. [6] Ούτε στη Γερμανία αποδεικνύεται εφικτή η αντίστοιχη αναδιανομή, δηλ. των 2427 ευρώ ανά μήνα σε 70.538.226 άτομα (ή 85.5% του συνολικού πληθυσμού). Ωστόσο, με βάση τον ελληνικό μέσο μισθό όχι μόνον είναι εφικτή, αλλά εμφανίζεται και ένα πλεόνασμα της τάξης των 34 δισ. ευρώ, παρόλο που το εξωτερικό ισοζύγιο της οικονομίας είναι πλεονασματικό. Εάν δε το εξωτερικό ισοζύγιο ισοσκελισθεί, τότε το πλεόνασμα ανέρχεται στα 185 δισ. ευρώ, δηλ. καθίσταται περίπου ίσο με το 95% του ΑΕΠ της Ελλάδας (το 2005 ήταν, σύμφωνα με την ΕΣΥΕ, περίπου 195 δισ. ευρώ).

Έτσι μπορούμε να συμπεράνουμε ότι:

(Σ4). Στην ελληνική οικονομία, η οποία αγωνίζεται να ανταπεξέλθει στο διεθνή ανταγωνισμό, και χαρακτηρίζεται από υψηλά ελλείμματα του δημοσίου τομέα και του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών (δηλ. από υψηλά «δίδυμα ελλείμματα», των οποίων το άθροισμα υπερβαίνει, το 2009, το 24% του ΑΕΠ, και είναι το υψηλότερο στη Ζώνη του Ευρώ, ενώ ακολουθούν οι υπόλοιπες χώρες του «Νότου», ήτοι Πορτογαλία (18.2%), Ισπανία (16.6%) και Ιρλανδία (15.6%)) καθώς επίσης και από αρνητικές καθαρές αποταμιεύσεις, [7] τα αντικειμενικά όρια πολιτικών αναδιανομής του εισοδήματος (και γενικά κενόνσιανών πολιτικών) είναι εξαιρετικά στενά, για να μην πω «ανύπαρκτα». Και δεν θα πρέπει να παραβλέπεται ότι οι προηγούμενοι υπολογισμοί έγιναν σε

χρηματικούς όρους, και όχι σε υλικούς-φυσικούς όρους, πράγμα που σημαίνει ότι παρακάμπτουν το ζήτημα του κατά πόσον τα ζητούμενα από τους μη κεφαλαιοκράτες εμπορεύματα όντως υφίστανται ή δύνανται να παραχθούν. Όπως σημείωνε ο Marx (1864, §484), «η πολυτέλεια είναι μία απόλυτη αναγκαιότητα για έναν τρόπο παραγωγής, ο οποίος παράγει πλούτο για τους μη παραγωγούς, και επομένως πρέπει να του δώσει εκείνες τις αναγκαίες μορφές, στις οποίες αυτός μπορεί να είναι ιδιοποιήσιμος από εκείνους που απολαμβάνουν τον πλούτο.». Παράδειγμα: όσον αφορά στη χώρα προέλευσης των ιδιοκτητών σκαφών πολυτελείας, η Ελλάδα βρίσκεται στην τρίτη θέση, μετά τη Ρωσία και τη Σαουδική Αραβία. Παράλληλα, πριν το ξέσπασμα της κρίσης, κάτω από το λεγόμενο «όριο της φτώχειας» βρίσκονταν το 20% των ελληνικών νοικοκυριών, το 13% των εργαζομένων, το 25% των συνταξιούχων, το 33% των ανέργων και το 41% των μονογονεϊκών οικογενειών με ένα τουλάχιστον εξαρτώμενο παιδί (βλ. Τράπεζα της Ελλάδος, 2008, σελ. 49).

Τέλος, ας στραφούμε σε ορισμένους πιο ρεαλιστικούς (και δυναμικούς) υπολογισμούς. Η αναλυτική μελέτη της διαχρονικής εξέλιξης του ελληνικού δημοσίου χρέους ως ποσοστού του ΑΕΠ δείχνει ότι η μείωση ή, έστω, η μακροχρόνια σταθεροποίησή του δεν θα πρέπει να αναμένεται, κυρίως επειδή απαιτούνται εξωπραγματικοί ρυθμοί αύξησης του ΑΕΠ ή/και πρωτογενή πλεονάσματα, των οποίων το ύψος ενδέχεται να έχει ιδιαίτερα αρνητικές επιπτώσεις τόσο στην ενεργό ζήτηση όσο και στην κοινωνική συνοχή. Για παράδειγμα, με πραγματικό επιτόκιο δανεισμού 3% και πρωτογενές δημόσιο έλλειμμα 3%, η μακροχρόνια σταθεροποίηση του δημοσίου χρέους στο επίπεδο του κριτηρίου του Μάαστριχτ, δηλ. στο 60%, απαιτεί συνεχή μεγέθυνση του ΑΕΠ με ετήσιο ρυθμό 8.4%.^[8] Βέβαια, η νομισματική χρηματοδότηση των δημοσίων ελλειμμάτων θα υποβοηθούσε την κατάσταση, τονώνοντας την ενεργό ζήτηση και μειώνοντας το πραγματικό επιτόκιο, αλλά αυτή απαγορεύεται, ως γνωστόν, εντός της ΕΕ (Άρθρο 101 της «Συνθήκης του Μάαστριχτ»). Από την άλλη πλευρά, μπορεί να αποδειχθεί ότι η συνεχώς μειούμενη διεθνής ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας οδηγεί στη μείωση της ενεργού ζήτησης για τα ημεδαπά εμπορεύματα και, άρα, στη διεύρυνση των ελλειμμάτων του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών και του δημοσίου (δηλ. στη δημιουργία «διδύμων ελλειμμάτων») και, τελικά, στη διόγκωση του δημοσίου χρέους και του συνολικού (δημοσίου και ιδιωτικού) εξωτερικού χρέους (για όλα αυτά, βλ. Μαριόλης και Παπουλής, 2010). Έτσι, δεν είναι τυχαίο ότι από το 2004 έως το 2009 το συνολικό, δημόσιο και ιδιωτικό, ακαθάριστο εξωτερικό χρέος διπλασιάστηκε και ανέρχεται στο 171% του ΑΕΠ, ενώ το 55.1% αυτού του χρέους, δηλ. το 94.2% του ΑΕΠ, είναι δημόσιο χρέος (βλ. Τράπεζα της Ελλάδος, 2010, σελ. 66). Συμπεραίνουμε, λοιπόν, ότι:

(Σ5). Εντός ΕΕ, η άσκηση συσταλτικής δημοσιονομικής και εισοδηματικής πολιτικής στην Ελλάδα είναι το μόνο διαθέσιμο μείγμα οικονομικής πολιτικής. Ωστόσο, ακόμα κι αν αντιπαρέλθουμε τις κοινωνικές επιπτώσεις και τα επιμέρους ταξικά συμφέροντα, δεν είναι διόλου βέβαιο ότι αυτό το μείγμα οικονομικής πολιτικής θα αποδειχθεί αποτελεσματικό. Κυρίως επειδή, πρώτον, οδηγεί σε μείωση της ενεργού ζήτησης, άρα, σε μείωση του ρυθμού αύξησης του ΑΕΠ και, κατ' επέκταση, σε αύξηση του λόγου του δημοσίου χρέους προς το ΑΕΠ, και, δεύτερον, η συμπίεση των μισθών θα έχει οριακές επιπτώσεις στη διεθνή ανταγωνιστικότητα. Εξάλλου, όπως έχουμε ήδη επισημάνει, το «ποσοστό εκμετάλλευσης της εργασιακής δύναμης» στην ελληνική οικονομία είναι ήδη συγκριτικά υψηλό, χωρίς αυτό να έχει σταθεροποιήσει τη θέση της στη διεθνή αγορά.

3. Τελικό Συμπέρασμα

Με την ένταξη της στη ΕΕ, η ελληνική οικονομία (όπως και όλος ο ευρωπαϊκός «Νότος») ανταγωνίζεται σε όλο και πιο άμεσους-απόλυτους όρους παραγωγικότητας, και εν απουσία εναλλακτικών μέσων οικονομικής πολιτικής, εθνικές οικονομίες, οι οποίες είναι πολύ περισσότερο προηγμένες από την ίδια. Αυτό είχε ως συνέπεια τη στροφή της παραγωγής σε διεθνώς μη εμπορεύσιμα εμπορεύματα και σε κλάδους έντασης φυσικών πρώτων υλών και ανειδίκευτης εργασίας και, έτσι, την αύξηση της ροπής προς εισαγωγές και τη μείωση της ελαστικότητας των καθαρών εξαγωγών ως προς το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος. Σε μία πλήρως διεθνοποιημένη αγορά (δηλ. σε μία αγορά ενιαίου νομίσματος και ελεύθερης μετακίνησης χρηματικών κεφαλαίων και εργατικού δυναμικού), κάθε εθνική οικονομία που δεν είναι σε θέση να παράγει σημαντικά για αυτήν την αγορά, αλλά αντιθέτως εισάγει σημαντικά από αυτήν για να καταναλώσει **και για να παράξει ό,τι παράγει**, θα βρεθεί, αργά ή γρήγορα, σε δεινή θέση. Η πάντοτε αρεστή σε αριστοκεϋνσιανούς οικονομολόγους πρόταση περί αναδιανομής του εισοδήματος προς όφελος των μισθών, προκειμένου να αντιμετωπισθούν υφέσεις και κρίσεις, έχει, όπως διδάσκει η οικονομική επιστήμη, δύο βασικές, αναγκαίες προϋποθέσεις, δηλ. την ύπαρξη (i) υποαπασχολούμενου κεφαλαίου, και (ii) καθέτως ολοκληρωμένου τομέα («vertically integrated sector») παραγωγής αξιόλογου μέρους των εμπορευμάτων που καταναλώνουν οι μισθωτοί, δηλ. σημαντικής εθνικής παραγωγικής βάσης.[9] Αλλά ακόμα και υπό αυτές τις προϋποθέσεις δεν οδηγεί κατανάγκην σε αύξηση του ρυθμού μεγέθυνσης της οικονομίας, ήτοι σε διέξοδο από την ύφεση-κρίση.[10] Σε τελική ανάλυση, λοιπόν, δεν είμαι σε θέση να δω, στη βάση των σημερινών και αυριανών δεδομένων, τη διέξοδο από τον φαύλο κύκλο, στον οποίο έχει παγιδευτεί η ελληνική οικονομία. Εκτός εάν μπορούσα να δεχθώ ότι, από «την ισχυρή

Ελλάδα μέσα σε μία ισχυρή Ευρώπη», περνάμε σε ένα «σχέδιο της σωτηρίας», όπως το ονόμασε ο Καθηγητής Ι. Στουρνάρας (2010), το οποίο συνίσταται «στην αξιοποίηση της δημόσιας ακίνητης περιουσίας [η οποία] μπορεί να δημιουργήσει «πόλους» επενδύσεων σε τομείς όπου η χώρα διαθέτει συγκριτικά πλεονεκτήματα: τουριστική κατοικία για εύπορους «baby boomers» που επιθυμούν να ζήσουν για μεγάλο χρονικό διάστημα στον Ευρωπαϊκό Νότο, πράσινη ενέργεια κτλ». Δηλαδή, δύο δεκαετίες μετά το λεγόμενο «όραμα του Μάαστριχτ» και μία δεκαετία μετά την ένταξη της χώρας σε ζώνη ενιαίου νομίσματος, γίνεται παραδεκτό ότι δεν έχουν ακόμα αναπτυχθεί τα συγκριτικά πλεονεκτήματά της και ότι αυτά είναι η τουριστική κατοικία για εύπορους, η πράσινη ενέργεια και τα «κτλ»; Εάν αντιπαρέλθω ότι, εδώ και αρκετό καιρό, το ζήτημα είναι η ανάπτυξη των απολύτων (παρά των συγκριτικών) πλεονεκτημάτων,[11] τότε δεν νομίζω ότι δύναται να υπάρξει καλύτερη απόδοση του αδιεξόδου, στο οποίο βρίσκεται η ελληνική οικονομία.

Σημειώσεις

[1]. Σημειώνεται ότι 1 σελίνι = 1/12 της στερλίνας και 1 ρούβλι = 100 κόπεκς («καπίκια»).

[2]. Εκλαϊκευμένη εκδοχή των εκτιμήσεων, οι οποίες έγιναν με αφορμή τη μελέτη του ελληνικού ασφαλιστικού συστήματος (και την επικείμενη μεταρρύθμισή του), δεν έγινε δεκτή για δημοσίευση (χωρίς καμία επίσημη απάντηση), το Νοέμβριο-Δεκέμβριο του 2009, σε δύο, μεγάλης κυκλοφορίας, εφημερίδες της Αθήνας, ούτε στην εφημερίδα Δρόμος της Αριστεράς, τον Μάρτιο του 2010 (σε αυτήν την περίπτωση, χωρίς καμία απάντηση). Τελικά, υπό τον τίτλο: «Το Υποτιθέμενο και το Πραγματικό Πρόβλημα του Ασφαλιστικού Συστήματος», αναρτήθηκε, τον Ιούνιο, στο blog του Εργατικού Αντιμπεριαλιστικού Μετώπου και δημοσιεύθηκε, τον Οκτώβριο, στο περιοδικό του Η Άλλη Πλευρά, τ. 5, σσ. 20-22. Στο μεταξύ, και συνοδευόμενο από απαντήσεις μου σε διευκρινιστικές ερωτήσεις της Βαγγελιώς Σωτηροπούλου, σχετικά με τη γενική λογική της μελέτης, αναδημοσιεύτηκε στο blog της Πρωτοβουλίας για την Αντισυστημική Αριστερά (βλ. <http://dosepasa.wordpress.com/2010/06/23/43/>), ενώ μία παραλλαγή του με τίτλο: «Ποσοτική Εκτίμηση του Μέγιστου Εφικτού Λόγου Μη Εργαζομένων προς Εργαζόμενους στην Ελληνική Οικονομία», δημοσιεύθηκε στο περιοδικό Φωνή των Τεχνικών. Συνδικαλιστικό-Δημοσιογραφικό Όργανο της ΠΕΤ-ΟΤΕ, Αρ. Φύλλου 240, σσ. 22-23, Απρίλιος-Μάιος 2010. Αυτά μόνον για την «Ιστορία», δηλ. «Εδώ, δεν έχω στο μυαλό μου μόνον τους Φιλισταίους, αλλά τους νέους που διψούν για μάθηση.» (Marx, 1867).

[3]. Ας σημειωθεί ότι, όπως διδάσκει η θεωρία του διεθνούς εμπορίου, όταν, σε συνθήκες ελεύθερης μετακίνησης χρηματικών κεφαλαίων, δύο οικονομίες συνάπτουν εμπορικές σχέσεις, ο μέσος μισθός είναι νομοτελειακά χαμηλότερος στην οικονομία εκείνη που υστερεί, γενικά, σε παραγωγικότητα.

[4]. Στους Πίνακες Εισροών-Εκροών, οι κρατικές καταναλωτικές δαπάνες δεν περιλαμβάνουν τους μισθούς των δημοσίων υπαλλήλων (οι οποίοι περιλαμβάνονται στην κατηγορία των «Μισθών», μαζί με όλους τους άλλους μισθούς που καταβάλλονται στην οικονομία), αλλά μόνον (i) την απευθείας μεταφορά εισοδήματος (σε είδος και όχι σε χρήμα) από το δημόσιο προς συγκεκριμένα νοικοκυριά, και (ii) δαπάνες προς όφελος του κοινωνικού συνόλου υπό την ευρεία έννοια (π.χ., δαπάνες για δημόσια ασφάλεια, υγεία, άμυνα, προστασία του περιβάλλοντος). Σημειώνεται, επίσης, ότι στους εν λόγω Πίνακες περιλαμβάνεται και μία τρίτη, σχετικά μικρή, συνιστώσα καταναλωτικής δαπάνης, ήτοι η «κατανάλωση των μη κερδοσκοπικών ιδρυμάτων που εξυπηρετούν νοικοκυριά», η οποία αφορά στην απευθείας μεταφορά εισοδήματος (σε είδος και όχι σε χρήμα) προς συγκεκριμένα νοικοκυριά. Στην Ελλάδα (Γερμανία) αποτελεί το 1.1% (το 2.3%) της συνολικής καταναλωτικής δαπάνης.

[5]. Βλ. http://stats.oecd.org/index.aspx?DatasetCode=ULC_QUA και <http://stats.oecd.org/Index.aspx?queryname=347&querytype=view>

[6]. Με διατήρηση όλων των μεγεθών στο τρέχον επίπεδο των, η αναδιανομή είναι εφικτή με μηνιαίο εισόδημα της τάξης των 1191 ευρώ. Με μηδενισμό του εξωτερικού ελλείμματος, είναι εφικτή με μηνιαίο εισόδημα της τάξης των 959 ευρώ.

[7]. Εξαιρώντας το 2004, σε όλη την περίοδο 2000-2009, η συνολική τελική καταναλωτική δαπάνη υπερβαίνει, σύμφωνα με στοιχεία της ΕΣΥΕ, το «καθαρό εθνικό διαθέσιμο εισόδημα» και, συνεπώς, η καθαρή αποταμίευση (η οποία συνιστά τη διαφορά αυτών των μεγεθών) είναι αρνητική και, ειδικότερα, από το 2005 έως το 2009 αυξήθηκε, ως ποσοστό του καθαρού εθνικού διαθέσιμου εισοδήματος, κατά 3.7 φορές (από -3.8% σε -14.3%).

Βλ. http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/PAGE-themes?p_param=A0702&r_param=SEL24&y_param=2008_00&mytabs=0.

[8]. Πιο αναλυτικοί υπολογισμοί, και εναλλακτικά σενάρια, βρίσκονται στο άρθρο με τίτλο: «Η Δυναμική του Ελληνικού Δημοσίου Χρέους και η Ιδεολογία της», το οποίο συνέγραψα με τον Κώστα Παπουλή, και δεν έγινε δεκτό για δημοσίευση (χωρίς καμία απάντηση) στην εφημερίδα Δρόμος της Αριστεράς, τον Μάιο 2010. Τελικά, δημοσιεύθηκε στην εφημ. Ποντίκι, 17/6/2010, σελ. 46, αλλά με πολλαπλά τυπογραφικά σφάλματα (χωρίς δική μας ευθύνη). Διαδοχικές εκκλήσεις μας, προς τη σύνταξη της εφημερίδας, για δημοσίευση διορθωτικού σημειώματος, σε κάποιο από τα επόμενα φύλλα, δεν εισακούστηκαν (από όσο παρακολούθησαμε). Το άρθρο, χωρίς τυπογραφικά σφάλματα, βρίσκεται, επίσης, στη διεύθυνση:

<http://koinopytnas.files.wordpress.com/2010/06/dimosio-xreos2.pdf>.

[9]. Ως γνωστόν, αυτός ο τομέας παράγει ως καθαρό προϊόν του εμπορεύματα που καταναλώνουν οι μισθωτοί, και ως ακαθάριστο προϊόν του τα προαναφερθέντα εμπορεύματα και τα άμεσα και έμμεσα μέσα παραγωγής που απαιτούνται για την παραγωγή αυτών.

[10]. Βλ. Bhaduri and Marglin (1990) και Mariolis (2006). Σε αυτήν τη συνάφεια δύναται να αναφερθεί ένα πολύ ενδιαφέρον σημείωμα, βασισμένο σε σειρά ποσοτικών εκτιμήσεων, του Ρωμανιά (2008), στο οποίο τονίζεται ότι «στην Ελλάδα ... δεν προκύπτει στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ των επενδύσεων παγίου

κεφαλαίου και της ανεργίας. Η εξήγηση του φαινομένου μπορεί να αναζητηθεί στη διαπίστωση ότι μεγάλο μέρος του πάγιου εξοπλισμού δεν παράγεται στην Ελλάδα αλλά εισάγεται από το εξωτερικό. Στην Ελλάδα (όπως και στην Ισπανία αλλά σε αντίθεση με τις χώρες του ευρωπαϊκού Βορρά) διαπιστώνεται ισχυρότατη (0.867) συσχέτιση (με αρνητικό πρόσημο) ανάμεσα στις επενδύσεις σε κατοικίες και την ανεργία. ... Η εξήγηση του φαινομένου εντοπίζεται στη διαπίστωση ότι οι επενδύσεις σε κατοικίες δεν συνεπάγονται εισαγωγές από το εξωτερικό αφού τα περισσότερα αναγκαία υλικά κατασκευάζονται στην Ελλάδα και συνεπώς έχουμε (και) πολλαπλασιαστικές επιπτώσεις για την απασχόληση σε άλλους κλάδους της εγχώριας οικονομίας.» (πρόσθετη έμφαση).

[11]. Βλ. Μαριόλης (1999Α, Β) και Μαριόλης και Παπουλής (2010, Ενότητα 5).

Αναφορές

- Bhaduri, A. and Marglin, S. (1990) Unemployment and the real wage rate: the economic basis for contesting political ideologies, Cambridge Journal of Economics, 14, pp. 375-393.
- Κροπότικιν, Π. (χ.χ.) Το Επαναστατικό Πνεύμα, Μετάφραση: Βασίλης Τομανάς, Θεσσαλονίκη, Κατσάνος.
- Μαριόλης, Θ. (1999Α) Ευρωπαϊκή Οικονομική και Νομισματική Ένωση, στο: Θ. Μαριόλης και Γ. Σταμάτης (1999) ΟΝΕ και Νεοφιλελεύθερη Πολιτική, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- Μαριόλης, Θ. (1999Β) Ο νέος διεθνής καταμερισμός εργασίας, Τετράδια της Οικονομίας, 27-28/11/1999, σσ. 15-18, εφημ. Ημερησία (αναδημοσιεύθηκε στο: Θ. Μαριόλης και Γ. Σταμάτης (2000) Η Εντός ΟΝΕ Εποχή, Αθήνα, Στάχυ).
- Μαριόλης, Θ., Οικονομίδης, Χ., Σταμάτης, Γ. και Φουστέρης, Ν. (1996) Ποσοτική εκτίμηση των επιπτώσεων της υποτίμησης στο «κόστος» παραγωγής, Τεύχη Πολιτικής Οικονομίας, 19, σσ. 5-55 (η ολοκληρωμένη εκδοχή της μελέτης κυκλοφόρησε το 1997, με τον ίδιο τίτλο, από τις εκδόσεις Κριτική).
- Μαριόλης, Θ. και Παπουλής, Κ. (2010) Δυναμική του χρέους, «δίδυμα ελλείμματα» και διεθνής ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας», MPRA Paper No. 23173 (<http://mpra.ub.uni-muenchen.de/23173/> - συντομευμένη εκδοχή στο: Βαρουφάκης Γ., Βλάχου Α., Θεοχαράκης Ν. και Μυλωνάκης Δ. (επιμ.) Οικονομική Κρίση και Ελλάδα (υπό έκδοση), Αθήνα, Επιστημονική Εταιρεία Πολιτικής Οικονομίας).
- Mariolis, T. (2006) Distribution and growth in a multi-sector open economy with excess capacity, Economia Internazionale/International Economics, 59, pp. 51-61.
- Mariolis, T., Soklis, G. and Groza, E. (2010) An input-output approach to the estimation of the maximum attainable economic dependency ratio in four European economies, MPRA Paper No. 22661 (http://mpra.ub.uni-muenchen.de/22661/1/MPRA_paper_22661.pdf).
- Marx, K. (1864) Results of the Direct Production Process (<http://www.marxists.org/archive/marx/works/1864/economic/index.htm>).

- Marx, K. (1867) Marx to Engels in Manchester; London, 22 June 1867 (http://www.marxists.org/archive/marx/works/1867/letters/67_06_22.htm).
- Ρωμανιάς, Γ. (2008) Οι επιπτώσεις της κρίσης και η εξέλιξη της ανεργίας στη χώρα μας, εφημ. Βήμα, 28/12/2008, σελ. Β25.
- Στουρνάρας, Ι. (2010) Σενάρια ελπίδας, καταστροφής ή σωτηρίας, εφημ. Βήμα, 19/9/2010, σελ. Α29.
- Τράπεζα της Ελλάδος (2008) Έκθεση του Διοικητή για το Έτος 2007, Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος.
- Τράπεζα της Ελλάδος (2010) Νομισματική Πολιτική 2009-2010, Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος.